

El calendari popular

XAVIER ROVIRO ALEMANY (*Grup de Recerca Folklorica d'Osona*)

El Sol o «Lluna del dia» recorre la seva òrbita en 365'25' dies i la Lluna fa la seva revolució sinòdica en 29'5 dies, i ambdós ho repeteixen indefinidament. Aquesta repetició cíclica del moviment del Sol i la Lluna forneixen les unitats bàsiques de la mesura del temps: el dia, el mes i l'any. El calendari és un instrument que vol representar i expressar en valors numèrics aquests moviments circulars del Sol i la Lluna. Malgrat que ben sovint s'ha volgut tractar el calendari d'una manera força despectiva o pintoresca, cal dir que el calendari és un instrument de mesura del temps, per tant un instrument tècnic, basat en idees científiques, i l'hem de considerar com a una de les primeres grans obres tècniques de l'home. I, alhora, és una obra necessària en tots els àmbits de la cultura, des de la cultura més científica a la més popular; una eina útil per a tothom.

El món del calendari és molt viu en la cultura popular: Calendari dels pagesos, Parenòstic de la ceba, Calendari festiu, Calendari natural, Calendari català antic, Calendari dels pastors, Refranys del calendari, Calendari lunar, Calendari agrícola. Per manca d'espai només tractaré sobre els tres primers².

El *Calendari dels Pagesos* és l'exponent d'una tradició editorial de calendaris populars, almanacs o parenòstics que gairebé podríem considerar ja com a romanalla –junt amb d'altres publicacions semblants els podem englobar dins la literatura popular de fil i cordell³–. Són unes edicions singulars que mantenen un mer-

1. Any solar: 365,242199 dies, o sigui 365 dies, 5 hores, 48 minuts i 46 segons. L'any bixest (*bis sexto kalendas martias*, aquest dia es col·locava entre el 23 i el 24 de febrer) o de traspàs és cada 4 anys però encara sobren 11' i 14". Aquesta sobra s'acumula i fa que les centúries només siguin bixestos els anys divisibles per 4 (o sigui el 2000 ha estat bixest, el 2100 no ho serà i el 1900 tampoc ho va ser). Amb tot i això encara no és exacte, sobren 28", i fa que a l'any 3500 li sobrarà un dia.

2. Són molt interessants els treballs de Bonaventura ADELLACH sobre el calendari natural: *El pic d'Arcalís, la muntanya solar. Un calendari natural*, editat per Jaume Riba, 2004. I: *La muntanya solar. El Calendari Català Primitiu. Els camins d'Annibal*, editat per Jaume Riba, 2007.

3. *Calendari dels Pagesos* (1861), *Almanac de Cordell* (2002), *Agenda del pagès* (1985), *Calendario del Ermitaño de los Pirineos* (1875),

cat important⁴ difícilment explicable sols pel seu contingut. Potser és perquè aquests calendaris ofereixen alguna cosa difícil de trobar en d'altres publicacions més atractives. Són unes edicions que no tenen unes grans pretensions, són un text per consultar amb tranquil·litat i sense pressa. Avui en dia en moltes cases de pagès i de poble hi podem trobar el *Calendari dels Pagesos*⁵. Ja ha arribat als 153 anys ininterromputs i sense gairebé cap modificació. El primer va sortir el 1861 i ja ho feia amb el mateix disseny, tractava els mateixos temes i tenia la mateixa distribució que té actualment. A partir de l'any 1941 es veié obligat a sortir en espanyol però a partir del 1976 tornà a publicar-se en català.

L'únic canvi significatiu en la portada va ser la inserció de la Roda perpètua el 1874. La portada sempre ha tingut dibuixos al·legòrics a les estacions i a les feines del camp (des de fa molts anys són de Ricard Opisso) i una petita poesia que vol ser un consell. Quan obrim el calendari, hi trobem sempre les mateixes seccions: dades astronòmiques, cronològiques, religioses, estacions, eclipsis, planetes, festes de precepte, etc. Judici de l'any (en forma de poesia), fires, mercats, festes majors, consells per a l'agricultura i calendari per plantar i sembrar. També articles d'interès general i un full mensual molt complet amb refranys, dibuixos, els sants, les fases lunars i l'hora de sortida i posta del Sol i de la Lluna.

Un costum molt popular que permet saber la pluja que caurà durant l'any que comença és el *Parentòstic de la Ceba*. La nit de cap d'any s'han d'agafar dotze cloves de ceba –vénen a representar els mesos de l'any– i s'hi ha de posar un pessic de sal a cada una d'elles. Es deixen a recer de la pluja tota la nit i l'endemà al matí, dia 1 de gener, se'n fa la lectura. A cada clova hi haurà una mica d'aigua –en algunes més i en d'altres menys, o gens–, en

Calendari dels Brillants (Berissa, Marina Alta), *Calendari del Profeta* (1873, Alcoi), *Calendari català del Rosselló*, *Calendari y almanaque religioso de las Islas Baleares*, *El Pitiüis* (1989), *Calendari Porenc* (1994), *Calendari mallorquí de s'Arenal i Lluçmajor*, *Calendari mallorquí de Sa Plaça* (2006), *Parentòstic pagès i mariner* (2007), *Parentòstic santjoaner*.

4. Només el *Calendari dels Pagesos* actualment té uns 70.000 lectors.

5. Editat a Barcelona: Casa Llorens (1861), Llibreria Camí Impremta Elzeviriana (1907) i des del 1975 per Estanislau Tomàs i Morera. Actualment el distribueix la Sociedad General Española de Librería.

funció de la quantitat d'aigua acumulada, el mes que li hagi correspost aquella clova serà més o menys plujós.

El *Calendari Festiu* és fruit d'una mescla de: calendaris solar, lunar i litúrgic, costums, creences, tradicions, santoral, meteorologia, fets polítics i socials, fires,... El pas del temps va polint aquesta mescla que es va adaptant, a vegades amb molta dificultat, a les necessitats del lloc i del moment.

L'any festiu progressa en blocs de, més o menys, sis setmanes, o quaranta dies. Si comencem pel setembre (final de vacances i començament del curs escolar) ens trobem un període de festes majors (se'n celebren unes 250) i després d'uns quaranta dies celebrem la festa dels morts i comença l'any agrícola. Set setmanes després ja ens trobem el cicle de Nadal (solstici d'hivern). Després d'uns altres quaranta dies celebrem la Candelera, inici de la quaresma (etimològicament quaresma ve de quaranta) que ens menarà al cap de set setmanes a la Pasqua (equinocci de primavera). Quaranta dies després ens aboca al maig (festes a la natura). Després ja ve al festa de Sant Joan (solstici d'estiu) i al cap d'una altra quarantena arribem a les festes majors d'agost (al voltant d'unes 310).

Les festes més celebrades:

Setembre. Mares de Déu trobades, 11 de setembre, Santa Tecla, (equinocci de tardor).

Octubre. Sant Narcís (advocat contra les mosques).

Novembre. Tots Sants (visita al cementiri, la castanyada), el dia dels Morts (el 2 no pot caure en diumenge), l'estiuet de Sant Martí, Santa Cecília (patrona dels músics).

Desembre. Sant Bàrbara (protegeix del temps i de les bruixes: «Sant Marc, Santa Creu, Santa Bàrbara no em deixeu»). Sant Nicolau (dia 6 patró dels nois, també és el dia de la *Constitución*), la Puríssima (la porta del Nadal), Santa Llúcia, nades, pessebre, Tió, rifa, Nadal, Innocents, Home dels Nassos.

Gener. Cap d'Any, Reis, Setmana dels Barbutos (els sants Pau, Maür i Antoni porten llargues barbes, és la setmana més freda de l'any), Sant Antoni del Porquet (els Tres Tombs).

Febrer. La Candelera (tanca el cicle de Nadal, cada 6 anys la Candelera de Valls), Santa Àgata (festa de les dones),

Santa Eulàlia, dijous llarder (un dijous abans que el diumenge de Carnaval; truita, botifarra, coca de llardons, xató i meenga).

Març. La setmana de Carnaval (des del divendres després del dijous gras fins el dimarts de Carnaval, l'endemà és el dimecres de cendra que comença la Quaresma; el diumenge de Carnaval pot caure entre el 2 de febrer i el 7 de març), la Quaresma (des del dimecres de cendra fins el diumenge de Rams; cada divendres es mengen els bunyols de Quaresma), Sant Josep.

Abril. Rams (mercat del ram, processons, el palmó i la palma, currutacos, sí senyors), Setmana Santa (salpàs, processons, danses de la mort, passions, viacrucis), Pasqua (és el diumenge després de la lluna de març, o sigui la primera lluna plena de primavera, que pot oscil·lar entre el 22 de març i el 25 d'abril), Sant Telm (festa de la gent de mar), Sant Jordi i Mare de Déu de Montserrat (patró i patrona de Catalunya).

Maig. Plantar el maig (plantar un arbre a la plaça), Festa del treball, dia de la Mare (primer diumenge de maig), Santa Creu (benedicció del terme), Sant Ponç (fira de Sant Ponç).

Juny. Pasqua granada, (49 dies després de la de resurrecció), Corpus (segon dijous després de Pasqua granada, la Patum, enramades, catifes, l'ou com balla, comunions), Sant Joan (solstici d'estiu).

Juliol. Sant Cristòfol, Mare de Déu del Carme, Sant Jaume.

Agost. Sant Llorenç (el més calorós de l'any; les llàgrimes de Sant Llorenç), la Mare de Déu d'agost.



Figura 1. Parenòstic de la ceba 2012
(Grup de Recerca Folklòrica d'Osona)